

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK füzetek
az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
havonta megjelenő kiadványa

IX. évfolyam 99. szám
2005. május

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék,,”
(*Vörösmarty Mihály*)

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor - hívottan és hívatlanul - mindenkit szeretettel vár a
Budapest V. Semmelweis utca 1-3. I. emeleti zeneterembe

Részletek Narehaci Szent Gergely imájából

„...Urunk és megbékítőnk...”

„...Általad, aki kinyilatkoztattad az Egy Istenség hármasság személyiségét, akik közül egy Te vagy, ó Felfoghatatlan. Általad és a Te közvetítésed által a pátriárkák, vagyis a látók törzsökének nemzetisége hirdetett Téged minden elmúlt és jövődől dolgok látásával...”

A Szentháromság titka nem volt egészen világos az ószövetségben, még ha voltak is utalások a Lélekre, ez teljes mértékig az újszövetség, a kereszténység tanítása, mely pünkösdkor vált teljessé. Jólehet a Lélek ihlette a pátriárkákat, helyesebben a prófétákat, akik szóltak a világ teremtéséről, s jövendöltek olyanokról, melyek Jézusban teljesebtek be.

Dr. Sasvári László

* * *

Lapunk az interneten: www.magyar-orm.axelero.hu honlapon olvasható
Elektronikus levélcímünk (E-mail): magyar.ormeny@axelero.hu

* * *

Az eltítkolt genocídium
90 éve történt: az agyonhallgatott örmény népirtás

„A törökök a gondosan kidolgozott tervnek megfelelően elkobozták az örmények vagyonát, elűzték őket szülőföldjükről, városaikból és falvaikból, s külön csoportokban felfegyverzett hóhérok kíséretében haláltáborokba, Mezopotámia sivatagaiba hajtották” - olvasható azon a kiállítás tablón, melyet az Örmény Genocídium 90. évfordulója alkalmából rendezett megemlékezésre állítottak ki Budapesten, a MTA Vári épületében, 2005. április 23-án.

A megdöbbentő képanyag mellett a tájékoztató szöveg őszintén feltárja a 90 évig agyonhallgatott örmény népirtás különböző módozatait. „1915. áprilisában a török kormány megkezdte az ország egész területére kiterjedően az örmény nép szervezett, felülről irányított kiirtását. Hat hónap alatt elérte az egy-milliót a legyilkolt örmények száma. A mészárlás módjaira az újkori történelemben nincs példa” - állapította meg *Herbert Adams Gibon*, az USA-ból.

A sokak számára ismeretlen népirtást a következőképp hajtották végre: „Április 24-én egyetlen éjszaka összeszedték, majd száműzték és vadállati módon kiirtották csaknem az egész örmény értelmiséget - több, mint 800 embert: írókat, tudósokat, művészeket, tanítókat és másokat - ezzel levágták a nép fejét és megsemmisítették ellenállásra képes értelmét.”

E megdöbbentő történelmi tragédiára emlékeztek örmények és nem örmények 2005. április 23-án Budapesten, az MTA Vári Kongresszusi Termében. Az Országos Örmény Önkormányzat által szervezett megemlékezés koszorúzással kezdődött. A tanácskozás résztvevői tisztelegtek az elhunyt áldozatok előtt az Örmény Keresztkónél.

- A kereszténység és az üldözöttség az igazi kapocs a mi két kis népünk, nemzetünk (magyarok, örmények) között. Mindkét nép korán elkötelezte magát a kereszténység mellett, ennek köszönhető fennmaradását, még ha rengeteg üldözés érte is őket a nagy távolság ellenére jórészt ugyanazon népek által - mondta *Szongoth Gábor*, az Országos Örmény Önkormányzat alelnöke az ünnepi megemlékezésen. Hangsúlyozta: Az emlékezést méltóvá teszi, hogy az ünnepi műsort közösen tervezték és adják elő a több, mint 700 éve és a közelmúltban elvándorolt örmények. Mint mondta: A megemlékezéssel és az ünnepi műsorral tisztelettel adózunk az örmény vértanúk iránt, egyben reménykedünk, hogy a Magyar Parlament még ebben az évben egyértelműen állást foglal a genocídium ügyében.

Mádl Ferenc köztársasági elnök XVI. Benedek pápa beiktatása miatti elfoglaltsága következtében levélben köszöntötte a résztvevőket: - Amikor az örménységet ért tragédiára, a népirtás során elpusztítottak és a szülőföldjükről elűzöttek millióira emlékezünk, nem lehet határa megrendültségünknek. Amit az örmények genocídiumának nevezünk, hosszú folyamat végpontja volt - olvasható a levélben.

-A XIX. század vége felé a súlyos válsággal küszködő török birodalom mind gyakrabban tett kísérletet arra, hogy felszámolja az uralma alatt élő, de keresztény hitű örménységet. 1914. májusától már folytak az örménység elpusztítását célzó előkészületek. Törökország előtt nem volt ismeretlen a nagyhatalmak célja, hogy az egykori birodalmat érdekeltségei szerint felosszák. Ez erősítette fel annak igényét, hogy ne érjék be a területükön élő örmények kiirtásával, hanem 1918-ban megtámadják Kelet-Örményországot, és azt bekebelezzék. Európa figyelmét eközben lekötötték az I. világháború eseményei. A világ nem tudott, vagy nem akart tudni az örménység ellen elkövetett szörnyűségekről - állapította meg levelében a köztársasági elnök. Majd így folytatta: - A háború után Törökország arra kényszerült, hogy felelősségre vonja a mézárások fő bűnöseit. Sokukat elítélték, a tömeggyilkosságok felelősei közül többet kivégeztek. Ezt követően azonban a hallgatás évtizedei következtek. Nem csupán a török kormány igyekezett elfeledtetni a világgal az örménységet ért tragédiát, de miután a sztálini tisztogatásoknak közel 300 000 polgár esett áldozatul, évtizedeken át az 1920-ban a Szovjetunióhoz csatlakozott Örmény Köztársaságban is hallgattak a történekről. Csak Sztálin halálát követően kerülhetett sor arra, hogy az örménységet sújtó, és közel két és félmillió áldozatot követelő népirtás 50. évfordulóján tartott megemlékezéssel és a Jerevánban emelt emlékművel az örménység tudatosítsa a nagyvilággal a népirtást, melynek módszereiről, mint arra sokan hivatkoznak, Hitler és Sztálin is ötleteket merített.

Mádl Ferenc levelében leszögezi: - A nemzetközi közvélemény a nyolcvanas években tudatosította a történeteket. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága 1985-ben, az Európa Parlament Politikai Bizottsága 1987-ben, majd ennek nyomán az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, majd az orosz, belga, bolgár, görög, argentin, svájci parlament, a Vatikán nevében II. János Pál pápa ítélte el az örmény genocídiumot. Hazánk köztársasági elnöke e sorokkal zárta levelét: - Magyarország történelme során mindig készséggel fogadta be az örménységet is. A hozzánk származottak közössége tehetségével és szorgalmával igaz megbecsülésnek örvendhetett. Az örmény népet ért bűnt már nem lehet meg nem történtté tenni. Amikor korábban az örménységet ért mérhetetlen veszteségek előtt hajtottam fejet, II. János Pál pápának Örményországi útján elhangzott szavait idéztem: „Tekints le Urunk e Föld népére, amely már oly régóta beléd helyezte bizodalját. E népre, amely nagy szenvedésen ment át, de hűsége sohasem szenvedett csorbát. Törölj le szemükről minden könnyet, és add, hogy XX. századi haláltusájuk után megkapják az örökké tartó élet aratását.” Mádl Ferenc az örménység „teremtő hitében” bízva zárta emelkedett sorait.

Aram Barsegian, az Örmény Köztársaság rendkívüli és meghatalmazott konzul-helyettese köszönetet mondott a Magyar Köztársaságnak mindazért, amely az ünnepi eseményen történt. Hangsúlyozta: Számos ország már elismerte a genocídium tényét, amiért külön hálát mondott. Reméli: Magyarország is hamarosan gazdagítja ezen országok sorát. Végezetül köszönetét fejezte ki Magyarországnak mindazért, amit az örményekért tett, a két állam között fennálló kapcsolatért.

- Szeretnék hinni abban, hogy az emberiség tanul bűneiből. Szeretném remélni, hogy nem ismétlődik meg újra és újra a gyilkos örültség rohama - mondta *Mesterházy Attila*, az Ifjúsági, Családügyi, Szociális, és Esélyegyenlőségi Minisztérium politikai államtitkára beszédében, majd így folytatta: - A XX. század a népirtások százada volt. E század, melyben születünk, megteremtette az autógyártást, a komputereket és mindazokat a vívmányokat, melyek ma életünk meghatározó részei. De a XX. század a vér, a könny és a

gonoszság százada is volt, mely az örmény népirtással kezdődött. Becslések szerint másfél millió ember kiirtásával, civilek elleni háborúval, asszonyok, öregek, gyermekek lemészárlásával.

A politikai államtitkár kijelentette: - Az I. világháború után, az örmények ellen elkövetett gaztetek hatására született meg „az emberiség elleni bűnök” kifejezés. Úgy tűnhetett: a világ felfogta végre, hogy gátat kell szabni az örületnek. Hogy többet nem engednek seholy etnikai alapú leszámolásokat, mert az emberiség az ellene elkövetett bűnöket keményen megtorolja. Ha így történt volna, talán nem hiába ontják véruket az ártatlanok. De ez a halálos kor: „a gyilkos nacionalizmus járványa” mindig előbukkan. Talán orvosi laboratóriumoknak, kutatók ezreinek kellene keresni az ellenszerét, mert ez csakugyan nem lehet más, mint betegség. Valami járványos, a koleránál, himlőnél, az AIDS-nél pusztítóbb, iszonyú kor... A népirtásokat nem szörnyeteg külsejű szörnyetegek követik el, hanem családapák, politikusok, katonák és egy ügy harcosai - állapította meg. Mesterházy leszögezte: - Nincs olyan ügy, nincs olyan eszme, amely népirtást igazolhatna! Mindez nyilvánvaló a számunkra, de a gonosszal fertőzött elme számára egyáltalán nem az. A gonosz vírusa a hazaszeretetből nacionalizmust alakít, az idegengyűlöletet. Nincs mentség!

Végezetül Mesterházy Attila hangsúlyozta: - Amikor emlékezünk, és nem hagyjuk, hogy az örmények tragédiája feledésbe merüljön, az nem csak a kegyelem gesztusa, hanem az önvédelemé is. Mert amíg csakugyan nem találják meg tudósok e gyilkos indulat kórokozóját, és nem tudja az emberiség oltásokkal megelőzni a népirtások járványát, valahogy úgy, ahogy a Pestist fékezte meg, addig nincs más fegyverünk ellene, mint az emlékezés. Emlékezni az áldozatokra, az őket halálba küldő hamis szólásokra, és cinikus parancsokra. Mert nem számokról, statisztikákról van szó, hanem emberekről, akik olyanok voltak, mint mi. Tudják ezt a fertőzöttek is. Ezért olyan nagy divat a történelemhamisítás a körökben olyankor, amikor nem vehetnek fegyvert a kezükbe. Ezért tagadják az örmény genocídium létét, ezért tagadják a Holokausztot....Ahogy Lászlóffy Aladár 'Képzeltbeli ásatás' című művében írja: Ez az egyetlen, ami az embernél is erősebb: 'a megőrző emlékezet'. A világ nem felejtheti el a nagy gonosztságot: az örmény genocídiumot.

Ezt követően *Dr. Dzsotjanné Krajcsir Piroska* történész igazságot feltáró előadása következett az örmény népirtás körülményeiről és okairól. - Április 24-e nem a genocídium kezdete. A népirtás már sokkal előbb elkezdődött. E napon tartóztatták le és fogdosták össze a konstantinápolyi örmény értelmiséget: tudósokat, költőket, papokat, képviselőket, jogászokat, orvosokat, mindazokat, akik a Törökországban élő örménység elitjét képviselték. Őket egyrészt köztereken kivégezték, másokat pedig az ország belső részébe irányították, és ott végezték ki. Április 24-e: a törökországi örménység lefejezése - állapította meg a történész asszony. Mint mondta, maga a genocídium korábban kezdődött. Miután Törökország belépett a háborúba, elsősorban az örmény férfiakat hívták be katonának. De ez csak ürügy volt az összeszedésükre, mert fegyvert nem adtak a kezükbe. Mint munkaszolgálatosokat, miután elvégezték a rájuk bízott munkát, tömegesen kivégezték.

- Az örmény népirtás tervszerűen készült. Ezen események után kezdődött, felsőbb utasításra az örmények kiirtása. A forgatókönyv mindenütt azonos volt. Falragaszokon hirdették ki a lakosság áttelepítését, amely csak az örményekre vonatkozott. Néhány órát, vagy napot engedélyeztek, hogy az ingóságait összeszedjék. Ezt követően felmálházva indultak el a sivatagba. Gyakran meg sem várták, hogy a város határához érjenek, már elkülönítették a férfiakat a nőktől. Leöldösték őket, legtöbbször az asszonyok és gyermekek szeme láttára, majd a férfi erő nélkül maradt csapatot hajtották az ország belsejébe. A szebb nőket kiválogatták. Vagy tömegesen megerőszakolták őket, vagy eladták háremekbe, bordélyházakba, vagy rabszolgáknak. A gyermekeket minden esetben elszakították a nőktől, gyakran ott helyben leölték, sziklához csapdosták vagy folyóvízbe dobták őket. Kevesen menekültek meg. Sokan öngyilkosságot kíséreltek meg az Eufrátesz vagy a Tigris habjaiban lelve halálukat. A lemaradókat nem kímélték, tömegesen kivégezték őket. Az utakat ebben az időben a hullák sora borította - tárta fel az eddig elhallgatott tényeket *Dr. Dzsotjanné Krajcsir Piroska*.

A történész asszony kijelentette: - Az hogy az örmények szabadságjogokat, autonómiát akartak maguknak, nem lehet elég ok arra, hogy egy egész népet kiirtsanak...

Az Örmény Genocídium 90. évfordulója alkalmából rendezett megemlékezés színvonalas kulturális műsorral zárult. A fellépő művészek között szerepelt Agárdy Gábor, örmény származású Kossuth-díjas színművész, a Nemzet Színésze, Lászlóffy Aladár Kossuth-díjas költő, Kirkósa Orsolya, a Magyar Állami Operaház magánéneke, valamint Várady Mária színművész. Agárdy Gábor édesapja a népirtás elől menekült Erdélybe, majd onnan került Szegedre, ahol találkozott későbbi feleségével.

Külön említést érdemelnek az örmény művészek. Név szerint: Gurgen Hovszepjan, a Pozsonyi Nemzeti Opera magánénekes, Szejran Avagjan, a Jereváni Kamarakórus magánénekes, valamint Gavrus Hovszepjan, Hajk Jeremjan, Vacse Pasinjan, továbbá Udumjan Lilit és Flórián Antal műsorvezetők.

Aznap délután az Örmény Genocídium emlékére kiállítás nyílt az Örmény katolikus templomban, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület szervezésében. A megemlékezés szentmisével és Halotti liturgiával zárult.

Április 23-án délelőtt 10 órakor soha nem látott tömeg vette körül a Dunaparti Örmény Keresztkövet. Sok szervezet és magánszemély hozta el koszorúját, leróni kegyeletét az áldozatok emlékműve előtt Örményországból és hazánkból. Öröm volt látni a sok gyermeket és fiatalt, mert az emlékezésnek vannak folytatói. Nem szabad kihunyini hagyni az emlékezet lángját.

Április 23-án du. 16, 45 perckor nyitotta meg *dr. Issekutz Sarolta* az *Emlékkiállítás az örmény genocídium 90. évfordulójára* című tárlatot az Örmény Katolikus Templom előterében. Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület által rendezett kiállítás két részből áll. Első részében *Szabó László* fotóművész *Musza Dagon* készült fotói láthatók, amelyek az egyesület által kiadott emléknaptárt díszítik, *Lászlóffy Aladár* Kossuth díjas költő verseivel. A második részében *Vákár Tibor* építészmérnök és képzőművész *Ararát szimfónia* című grafika sorozata látható másolatban, mellyel a 3 évvel ezelőtt elhunyt neves művészre, az egyesület egyik alapító tagjára is emlékeztünk. Zsúfolásig megtelt Isten háza az egyesület hívására és közösen emlékeztünk az eltitkolt népi áldozataira. Az ezt követő örmény katolikus emlékmisét - melyet *Leszkovszky Pál* atya celebrált - követő szeretetvendégség meghittsége kellemes beszélgetésekre is lehetőséget adott.

Frigyesy Ágnes

* * *

Népi áldozat

A 2004. év végén az Országos Örmény Önkormányzat elhatározta, hogy 2005 tavaszán nagyszabású megemlékezést tart az Örmény Genocídium 90. évfordulója alkalmából. Megemlékezést minden évben tartottak többet is vidéken és Budapesten, azonban közös megemlékezést még nem tartottak. Az idei emlékműsort közösen szervezték, finanszírozták és adták elő a 700 éve elvándorolt és Erdélyen át betelepült, valamint az újabban letelepült örmények. Minden méltó volt az alkalomhoz: a helyszín, a körülmények, a megjelentek, az előadók és főleg a művészek. A helyszín a MTA budavári palotája volt, amely számos országgyűlésnek adott helyet és ahol 1990-ben — *Göncz Árpád*, akkori köztársasági elnök meghívására — a nemrég elhunyt *II. János Pál pápa* találkozott a kultúra és a tudomány hazai képviselőivel. A virágokkal és zászlókkal feldíszített nevezetes teremben a Genocídium megrázó eseményeit bemutató tablók mellett kényelmesen elfért a több, mint kétszáz érdeklődő. Megjelent Mesterházy Attila az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium államtitkára; az örmény alkonzul; a görög nagykövet; a NEKK képviselője és számos más neves személyiség. Többen érkeztek Örményországból és Erdélyből is. Mádl Ferenc köztársasági elnök ígérete ellenére nem tudott eljönni, mivel az új pápa beiktatásán vett részt, megemlékező levelét *Korbuly Péter*, a Magyar Rádió bemondója olvasta fel. Beszédet mondott *Mesterházy Attila*, az örmény alkonzul és az Országos Örmény Önkormányzat két alelnöke is. *Dzsotjanné Krajcsir Piroška* kiváló történeti áttekintést adott, amelyet korabeli dokumentumok vetített képeivel illusztrált. *Lászlóffy Aladár* Kossuth-díjas költő erre az alkalomra írt esszéjét olvasta fel és ezzel fejeződött be az első rész.

A műsor második részében kiváló örményországi, erdélyi és hazai művészek léptek fel, előadásuk színvonala szinte egymást múlta felül. Ilyen kvalitású művészek ritkán lépnek egymás után színpadra, különösen örmény ihletésű műsorral. *Agárdy Gábor*, a Nemzet Színésze olyan átéléssel, csodálatos érettséggel adta elő a *Musza Dag* befejező részét, amire csak egy 83 éves örmény művész képes.

A kissé hosszúra sikeredett megemlékezést színvonalas fogadás zárta a Jakobinus teremben, ahol a bőséges ételek és italok mellett alkalom nyílt a baráti beszélgetésre is.

Reméljük ez csak a kezdet és a 100. évfordulóról is ilyen méltó keretek között emlékeznek meg a hazai örmények!

Szongoth Gábor

* * *

Törökország továbbra sem ismeri el az örmény holokausztot

Tízezrek emlékeztek meg 2005. április 24-én Jerevánban az örmények ellen elkövetett első világháborús népirtás kezdetének kilencvenedik évfordulóján. Az Oszmán Birodalom területén 1915-ben másfél millió örményt gyilkoltak meg.

Robert Kocsarján államfő az örmény népirtás évfordulóján rendezett jereváni megemlékezésen hangsúlyozta, mindannyiuknak fontos, hogy a világ elismerje és elítélje a múltban történeteket. Hozzátette: Jereván kész jó viszonyt kialakítani Törökországgal, de ehhez Ankarának is el kell ismernie, hogy az Oszmán Birodalom területén 1,5 millió örményt gyilkoltak meg az első világháborúban.

Az örmény főváros lakói hosszú sorokban vonultak végig az utcákon, így járulva a népirtás áldozatainak emlékére emelt emlékműhöz, amely a főváros fölött, egy hegycsúcson magaslik. Sokan gyászruhát öltöttek, sírtak és virágokat helyeztek el az emlékmű talapzatánál.

Ankara szerint igaz ugyan, hogy török katonák megöltek az első világháborúban 250-300 ezer örményt, de nem szervezett, kitervelt népirtás részeként, hanem a háborús ellenséget, Oroszországot támogató, törökellenes felkelésük leverése közben. Ankara tegnap mindazonáltal csak a gallipoli ütközetről emlékezett meg, ahol kilencven évvel ezelőtt az ausztrál és új-zélandi hadtest, illetve a török csapatok között a Dardanellák elfoglalására irányuló véres csatában Törökország mintegy 86 ezer, Ausztrália több mint 8000, Új-Zéland pedig csaknem 3000 katonáját veszítette el.

A berlini parlament pártjai közben ritka egyetértésben szólították fel a török kormányt, hogy fenntartások nélkül tisztázza szerepét az örmények elleni népirtásban. Több honatya a németek felelősségére is utalt, mivel az első világháborúban Berlin - tekintettel az Ankarával kötött szövetségre - nem vetette a fegyvertárs szemére az örmények elleni vérengzést és tömeges deportálást.

(Megjelent a Magyar Nemzet 2005. április 25-i, hétfői számában)

* * *

Kilencven évvel ezelőtt történt az örmény népirtás *A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának levele az évfordulón*

Az Egyházak Világtanácsának felhívását is figyelembe véve, amely szerint április 24-e - az idén az ortodox egyházak virágvasárnapja - az örmény tragédia emléknapja, a **Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa** az alábbi levéllel fordult a **Magyarországi Örmény Apostoli Egyház** közösségéhez.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának elnöksége március 17-i ülésén egyetértéssel foglalkozott az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának azon javaslatával, hogy április 24-én a keresztyén közösségek emlékezzenek meg a török birodalomban történt örmény népirtás kilencvenedik évfordulójáról.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának közössége kilencven esztendő távlatából is mély megrendüléssel és együttérzéssel hordozza imádságában az örmény milliók mártíriumát, szenvedéseit. A nyugati keresztyénség húsvéti ünnepe után hitben megerősödve és a keleti keresztyénség húsvétjára hittel készülődve a passió fájdalmas, de üdvösséget hordozó eseményeinek a felidézésével, továbbá a feltámadás titkában való részesedés által különösen is nyilvánvalóvá lesz, hogy a keresztyén bizonyágtétel szenvedések és áldozatok árán is az egyetlen útja Krisztust követőknek.

Az Örmény Apostoli Egyház a szenvedéssel és megpróbáltatással teljes bizonyágtétel útját járja egész történelme során. Ezzel tesz bizonyágot az atyák hitéhez való hűségéről, és ad példát a Krisztus-hívők számára a keresztyén misszió minden körülmények között való betöltésére.

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsában együttműködő protestáns és ortodox hívek imádságban hordozzák az Örmény Apostoli Egyház mindenkori mártíriumát, s a feltámadás hitének közösségében kérik és várják a történelem és az Örökkévalóság Urának áldott jelenlétét életük minden próbatételén.

Krisztus feltámadt, valóban feltámadt!

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának elnöksége nevében:

D. Szebik Imre elnök és
Dr. Bóna Zoltán főtitkár

(Szerkesztői megjegyzés: A Magyarországi Örmény Apostoli Egyház civil szerveződés, nem hivatalos szerve az Örmény Apostoli Egyház magyarországi képviselőjének.)

* * *

Metz Katalin

Az operettől a tragédiáig **Agárdy Gábor: Kívülről is látom a szerepet, de belülről játszom**

Még nagyanyáink is láthatták a színpadon, hisz 65 esztendeje van a pályán. Negyvenedik évadját a volt Nemzetiben, azaz a Magyar Színháznál tölti, sűrű föllépésekkel, estéről estére váltakozó szerepekben, végletes műfajokban, fiatalokat meghazudtoló életerővel. A Nemzeti Színház örökös tagja, a Nemzet Színesze. A Kossuth-díjas Agárdy Gábor nem panaszkodhat a műzsákra. Ma is játssza A gyertyák csonkig égnek című Márai - regényadaptációban az egyik, megrázó szerepet, s holnap este 81 évesen lép föl Huszka Jenő Bob hercegében mint Pomponius.

- *Legfrissebb szerepével mintha pályája kezdetéhez kanyarodott volna vissza, amikor is táncos komikusként, operett színészként vált ismertté.*

- Először el sem akartam vállalni de rábeszéltek; aztán elkapott a próbarendület, s mindent beleadtam: ugri-bugri, tánc, ének - no és a szerepet is el kell játszani. Van otthon egy tükröm, s ha abba belenézek, és az azt mondja, hogy hagyd abba öregem, mert ezen már nem nevetnek, csak kinevetnek - abbahagyom. Az már szájalmas lenne. De ezt még nem érzem. Fáradtságot azt igen, a korom is indokolja, de héttől tízig csak a színpadnak élek.

- *Évtizedek múltán, annyi prózai szereppel a háta mögött, nem érzi különösnek ezt a váratlan visszaválást?*

- Hogy most rám osztották Pomponiust, az a bizalom jele. Ha viszont ezt a szerepet harminc évvel ez előtt kapom meg, egészen másképp játszom.

- *Milyen értelemben?*

- Most már benne van az életkor adta bölcsesség is. Kívülről is látom a szerepet, de belülről játszom. Éreztetni kell azt is, igaza van-e ennek a szerepnek? Ma már minden mondatot másképp ejt ki az ember, mint évtizedekkel ezelőtt. Benne kell lennie a véleményének is, amit az évek gyöngyöztek ki. Mert miért bohóckodik Pomponius? A herceg miatt. Félti, vele megy a éjszakába, a mulatozásba, csakhogy óvja. Furcsán hangzik, de aktuális ez az operett. Mi történik Angliában? Van két herceg, s egyik sem akar király lenni, helyette inkább boldog magánember. Én pedig ehhez szeretném hozzásegíteni.

- *Sokan legyintenek, hogy a vígjáték, az operett könnyű műfaj, csak oda kell vetni; holott, ha színvonalasan művelik, halálpontosan kell az egészet eljátszani.*

- Mennyire nehéz eljátszani! Mert ha egy komikuson nem nevetnek, az tragédia. Az operában énekelnek, a prózában szépen beszélnek, ám az operettben egy arasszal a színpad fölött kell játszani, különben mit sem ér az egész. Nem lehet olyan mélyre menni a pincébe, hogy szenet se találjon az ember, ez a műfaj lebegő.

- *Mit kezdhet egy rendező azokkal a fiatalokkal, akik ezt a műfajt a főiskoláról nem ismerik?*

- Azért vagyunk itt még néhányan, akik tanítgatjuk őket. Mert a közönség nyomban megérzi, ha valaki hamis. És váltani is tudni kell. Én most főpróbázom a Bob hercegben, holnap játszom a Márai előadásban, ami merőben más világ, aztán föllépek a Vidám Színpadon, Az ördög nem alszikban, majd visszajövök a Magyar Színházba, és Molnár Ferenc Hattyújában játszom. Ezért lettem színész.

- *Ez esténkenti megújulást jelent, folyamatos fizikai és lelki erőnlétet kíván.*

- Tetőtől talpig való átváltozást nap mint nap. Erre mondják azt, hogy ha egy színész elhiszi, hogy hét-től tízig ő Anglia királya, az nem normális, de ha nem hiszi el, akkor nagyon rossz színész. Engem mindig a darab, az író, a figura érdekelt. Sosem tudtak rávenni, hogy műsorokban szerepeljek, „énekeljen el művész úr egy szerepet” alapon.

- *Akkor nem lehet éppenséggel jó véleménye azokról a színészekről, akik reklámban szerepelnek...*

- Én nem vállalnám, de a fiatalokat megértem. Színházi fizetésükből messze nem tudnak megélni, nincsenek komoly feladatok, sem film, sem tévéjáték, hát aprópénzre váltják a tehetségüket. Olyan világban

élünk, ahol ha nincs márkás autód, háromszintes házad, nem vagy ember. S közben elvész az alapkérdés: miért is mentél erre a pályára?

- *Persze, az is igaz, hogy alulfizettek a színészek.*

- Igaz, de nem csak mi. Valami félreecsúszott, valamiben tévedünk, azt is feltételezem, hogy nem rossz indulatból, csak rossz számításból. Azt is tudom, hogy ezt rendbehozni iszonyú nehéz. Aztán itt van a színház: zsúfolt házakkal játszunk, hál' istennek, működünk, de egyre nehezebben. A Metropolitan sem a bevételeiből gazdálkodik, komoly állami dotációt kap. Most itt fölemelik a gáz-, a villanyáram árát, eltörlik az áfa visszatérítést, ami súlyosan érinti a teátrumokat, de nem emelik az állami dotációt. Jegyárakat képtelenség emelni, hisz ezt is alig tudják megfizetni. Ne emlegessük hát annyit azt az Európát, ahol jóval magasabbak a jegyárak, mások ott a fizetések. Vagy: méltán hirdetjük, hogy fontos a kultúra. De nincs kultúra oktatás nélkül, kulturált oktatás pedig nincs. De hát bírja ez a nép. Kibírta a tatárjárást, törököt és sok egyebet.

- *Térjünk vissza a színházra. Miért érintette meg ennyire a Márai-atmoszféra, a figura titokzatos lényé?*

- Márai divatba jött, negyven évig a nevét ki nem lehetett ejteni. Nekem még volt módom a 65 év alatt játszani a Kassai polgárokban, a Kalandban stb. Személyesen is ismertem, mert amikor 1938-ban előadtuk a Kalandot Szegeden, lejött a premierre. Láttam ezt a vérbeli európeert, a kifinomult úriembert. Benem máig él az ő lényé. Megkaptam a szövegkönyvet, s azt mondtam magamban: kispajtás, elfelejtetted a többi szerepet, és belebújsz a Márai-szerep bőrébe. Nagyon jó volt az adaptáció, de a próbákon még sokat csiszoltunk rajta *Pozsgai Zsolttal*. A rendező, az író és az alkotóközösség: együtt dolgoztunk, bővült és bővült, aztán egyszer csak, majdnem az utolsó héten beállt. És benne találtuk magunkat a Márai-atmoszférában. És ez nekünk gyönyörűség volt. A Magyar Nemzeten kívül egyetlen más lap sem közölt kritikát. De hát a közönség így is zsúfolásig megtölti a nézőteret. Pótszékes volt a My Fair Lady kétszázadik előadása is. Jövő héten lesz A gyertyák csonkig égnek ötvenedik előadása, pár napja pedig eljátszottuk a Balkáni gerle századik előadását. Meghívtuk *Sütő Andrást*, de egészségi okokból nem tudott eljönni, írt viszont egy gyönyörű köszönőlevelet, amit előadás előtt felolvastam. Hát ez a színész kárpótlása.

(Megjelent a Magyar Nemzet 2003. november 6-i számában)

Szerk. megjegyzés: Agárdy Gábor alias Arcalian Gábor

1922-ben Szegeden született. Édesapja az örmény genocídium elől menekült Székelyudvarhelyre, ahol szabómesterséget tanult. Világot járt, majd Hódmezővásárhelyen telepedett le. Itt ismerte meg feleségét, akivel Szegedre költözött és szabóműhelyt nyitott. 4 gyermekük született.

Arcalian Gábor 9 évesen kapta első gyermekszerepét (1930). Édesapja korai halála után nevét Agárdyra változtatta (1933).

Nagy szeretettel köszöntjük a Nemzet Színészét 83. évében és jó egészséget kívánunk további szerepeihez, mindannyiunk örömére.

(Adatok: Kárpáti György: Agárdy -Nemzeti Könyvtár - című könyvéből)

* * *

Zsigmond Benedek

Alapismeretek az örmény liturgiáról

II. rész

Az örmény egyház

Örményországot a hagyomány szerint **Szent Bertalan** és **Szent Tádé** apostolok térítették meg. Miután hivatalos vallás lett Örményországban a kereszténység - mint említettük, valószínűleg 306-ban -, **Világosító Szent Gergely** lett az első katolikosz. Az ő térítő munkája járult hozzá leginkább ahhoz, hogy Örményország kereszténnyé vált. Az örmény egyház kezdetben a cézárei metropolita joghatósága alá tartozott.

A kereszténység államvallássá tételével azonban a térítés még nem fejeződött be. A térítések eleinte görög és szír nyelven történtek. Miután azonban perzsa nyomásra az örmény egyház függetlenné vált a cézárei egyháztól, és a térítőknek a perzsa mazdeizmussal is meg kellett küzdeniük, amely Örményországban már a Kr. e. 5. században terjedni kezdett, szükség volt arra, hogy örményül is hirdethessék az igét. Ehhez azonban örmény bibliafordításra volt szükség, az örményeknek pedig nem volt írásuk.

Párthus Izsák katolikosz időszerűnek látta, hogy létrehozzanak egy önálló örmény írást. Ezt a feladatot **Szent Meszrop Mastoc** végezte el, aki 404-ben fejezte be az örmény ábécé megalkotását. Ekkor kezdődött el a Biblia örmény nyelvre történő átültetése (a már akkor is létező hat dialektus mellé megalkottak egy irodalmi nyelvet), majd további művek örményre fordítása, és igen rövid időn belül önálló örmény nyelvű művek születése.

451-ben, a khalkédóni zsinaton az örmények nem tudtak jelen lenni, mert az avarajri csatában védték keresztény hazájukat a perzsa mazdeizmus ellen. Ennek következtében a zsinaton történekről csak hírből értesültek. Egy félreértés miatt elutasították a zsinat határozatát, úgy vélvén, hogy az visszaállítja a 431-ben elutasított nesztorianus tanítást.

Az 505-ös I. és az 555-ös II. dvini zsinat elutasította a khalkédóni zsinatot, innentől fogva az örmény egyház nem része az egyetemes és igazhitű egyháznak. Az elutasító határozatot nem minden püspök írta alá; az örmény egyházon belül annak története során mindig voltak khalkédónita és khalkédón-ellenes pártok.

A keresztes háborúk idején létrejött a teljes közösség Rómával, ezt azonban az északi országrész püspökei nem ismerték el. A katolikus missziók (főleg domonkosok), az ún. unitorok tevékenysége nyomán a katolikus egyház továbbra is erős marad az örmények körében. Végül 1742-ben létrejött az Örmény Katolikus Patriarkátus, amelynek első elöljárója, **Araham Ardzivjan az I. Péter** nevet vette fel. Ettől fogva az örmény katolikus pátriarkák - akik egyébként a kilikiai katolikosz címet is viselik - mindig a Péter nevet választják a Rómához való tartozás jeléül. A jelenleg regnáló katolikosz XIX. Péter (Nerszész Tarmoúni).

Az Erdélybe 1672-ig betelepült örmények **Verzár Oxendiosz** püspök missziója nyomán 1700 körül katolizáltak (nem a teljes erdélyi területen), az első (és máig utolsó) erdélyi örmény katolikus püspök maga Verzár Oxendiosz volt. Az erdélyi örmény katolikusok jelenleg a Romániai Örmény Katolikus Adminisztrátúra alá tartoznak, melynek elöljárója **Jakubinyi György** gyulafehérvári érsek.

A történelmi örmény egyházak, az elmondottak értelmében: az Örmény Apostoli Egyház (kb. 7 millió fő), az Örmény Katolikus Egyház (kb. 400 000 fő), az Örmény Evangélikus Egyház (kb. 100.000 fő) és az Örmény Baptista Egyház (kb. 2000 fő).

1996-ban **II. János Pál** pápa és **I. Garegin**, az Örmény Apostoli Egyház vezetője (minden örmények katolikosza) közös nyilatkozatot írtak alá a két egyház hitének alapvető azonosságáról (Krisztus isteni és emberi volta egyszerre).

2001-ben, amikor az örménység a kereszténység államvallássá tételének 1700. évfordulóját ünnepelte, II. János Pál pápa Örményországba látogatott, ahol közös nyilatkozatot írt alá II. Gareginnel a két egyház további közeledéséről.

Az Örmény Apostoli Egyház és az Örmény Katolikus Egyház liturgiája írott formában szinte szóról szóra megegyezik, csupán az elhangzott forma különbözik: a két egyház eltérő módon rövidíti a kb. háromórás liturgiát.

Liturgia

A II. Vatikáni Zsinat szerint „*a liturgia az a csúcspont, amely felé az egyház tevékenysége törekszik és egyben az a forrás, ahonnan minden ereje fakad.*”

(Sacrosanctum Concilium kezdetű Rendelkezés a Szent Liturgiáról, 10). A liturgia helye a szent tér, a templom, amely a latin tem- 'vág' tőből származik, és kivágott területet, azaz Isten számára elkülönített helyet jelent. A rómaiak a fánom szót is alkalmazták rá: az a hely, ahol Isten megnyilatkozik, szemben a profánnummal, a templomon kívüli térral.

A liturgia, mint az élet több más területe, külön nyelvvvel rendelkezik, ez a szent nyelv. A szent nyelv különbözik a beszélttől, és ez mindig így volt. A rómaiak nem értették ugyan a száli papok énekét, de a bibliai zsoltárok latin szövegét sem, amely tele volt hebraizmussal és egykor görögből fordították le -ugyanúgy, mint az örmény bibliát. A szent nyelvnek, illetőleg a liturgia szent szövegeinek tehát nem kritériuma a közvetlen érthetőség. A liturgikus szövegek más szinten érthetők, mint egy hétköznapi nyelven

írott szöveg. A mélyebb értelmük pedig csak lassan tárulkozik fel, évtizedes elmélyült, liturgiával átítatott hitélet során. Ahogyan liturgia nincs hit nélkül, hit sincsen liturgia nélkül.

A liturgia külön embert, saját lelkiséget igényel, amely a mai emberekből már gyakran hiányzik. A liturgia során Örményországban három, Grúziában négy órát állnak és térdelnek. A modern kulturális antropológia bebizonyította, hogy a hit a test mozgásai által fejeződik ki leginkább, nem pedig a szavaink által.

A keresztény liturgia saját szent zenéje a *cantus planus*. A keresztény liturgikus zene a zsidó kantillációból fejlődött ki, így háromezer éves múltat tekint vissza. A zsidó kantillációtól abban különbözik leginkább, hogy a szótagokra eső dallammotívumok rögzültek.

Az örmény liturgia általában

Az örmény szertartások

Az örmény egyház szertartásai hasonlóak a római rítus szertartásaihoz:

Szentmise. Örmény neve **Szurp Badarak**, amely ezt jelenti: 'Szent Áldozat', a szír kurbónó szó örmény fordítása.

Zsolozsma. Az örmények a következő imaórákat különböztetik meg: a) éjszakai, b) reggeli, c) napkeltei, d) tercia, e) szexta, f) nóna, g) esti, h) békességes, k) lenyugvási. A tercia, szexta, nóna úgy is ismeretes, mint a déli imaóra. De déli imaórának hívják az örmény mise első felét, az igeliturgiát is.

Szentségek. Az örmény rítus ugyanazt a hét szentséget ismeri, mint a katolikus rítus, noha a tartalmuk különbözhet. Például az egyházi rendben a mai napig megőrizték az ún. kisebb rendeket. Ezen kívül a nagy rendek közé újabb fokozatokat iktattak. De míg a katolikus egyház három nagy fokozatot ismer: szerpap, pap, püspök, az örmények negyedikként a katolikus fokozatát is külön rendként ismerik el. Az örmény rituáléban ezeken kívül még számos szentelmény és áldás található.

Nagyheti szertartások. Az örmény rítusban a nagyheti szertartások szorosan kapcsolódnak a zsolozsmához, annak keretein belül végzik el a napnak megfelelő külön szertartást, például nagycsütörtökön a Lábmosás szertartását.

Halotti liturgia. Az örmény rítus szerint nincs gyászmise, viszont van külön halotti liturgia. Ezt a mise végébe ágyazva végzik, a misét lezáró áldás elé beszúrva.

Egyéb ünnepi szertartások. A különböző nagyobb ünnepekhez különböző egyéb szertartások is csatlakoznak, mint pl. Úrjelenéskor (Vízkereszt) a szenteltvíz megáldása, vagy a szőlő megáldása Mennybevétel ünnepén.

Az örmény liturgia gazdagsága

Az örmény liturgia kiemelkedően gazdagnak mondható, mégpedig az alábbi szempontok alapján.

Az átvételek sokszínűsége. Az örmény Szent Áldozat, ahogyan jelenlegi formájában végzik, számos átvett tartalmat tartalmaz, amelyek a szír, a bizánci, illetve a római rítusból származnak.

Kidolgozottság. A mise szövegének, zenéjének, a liturgikus mozgások koreográfiájának kidolgozottsága szembeötlően a sok évszázados fejlődésfolyamatra vall.

Változó részek. Az örmény Szent Áldozatban sok a változó rész, még akkor is, ha ezek időben kisebb arányban szerepelnek, mint az állandó részek.

Általános kép. Ha az ember örmény liturgián vesz részt, az a benyomása támad, hogy az örmények sokféle módon fejezik ki, hogy Krisztus Szent Áldozata újul meg minden egyes alkalommal. Az örmény mise szinte minden jelentősebb momentumánál tömjénezésre kerül sor, minden fontosabb cselekményt körmenetben végeznek, az örmény mise során állandó az éneklés, mégpedig változatos kompozíciós stílusú tételek követik egymást.

Az örmény szertartást a szisztrumok (kör alakú tárcsán függő csengők) hangja kíséri. A körmeneteken elől megy a zászlóvivő, azután jönnek a szisztrumvivők, majd a gyertyavivők következnek, végül jön a pap és a tömjénvivők. Ezeken kívül még számos liturgikus kellék díszíti az oltárt. A kis és a nagy függönnyel meghatározott pillanatokban ki- és behúzzák, amelynek szintén szimbolikus jelentése van.

Az örmény egyházzene sajátosságai

Az örmény egyházzene a középkori egyszólamú egyházi zene, a *cantus planus* egyik keleti ága. A középkor során az 5-15. századok között neumaírással rögzítették, ez azonban a mai napig nagyrészt megfejtetlen. A 19. században az akkori éneklésmód szerint egy új örmény hangjegyrésszel - amely a neuma-alakokat használja - rögzítették a dallamokat. A mise állandó részeit azonban még maguk a gyűjtők négyzólamusították, amely azt feltételezte, hogy a dallamokat menzuralista módon (nyugati ritmuskoncepció szerint) értelmezték és általában négynegyedes ütemekre tagolták. A férfikarra írt feldolgozásokon kívül vegyeskari feldolgozások is léteznek. Az örmény liturgia kórus nélkül nemigen végezhető. Kisebb kórus esetén e vegyeskari feldolgozások szoprán szólamát énekeli a kórus.

A dallamszerkezet alapján a következő műfajokat lehet megkülönböztetni:

- a) zoltár-recitálás, olvasmány-recitálás (mindkettőnél lehet záródíszítés);
- b) szillabikus típusdallamok változó szöveggel (például introitus);
- c) szillabikus szerkezetű állandó papi énekek;
- d) az oktoékhosz (nyolc hangnem) dallamai (valójában húsz örmény hangnem van);
- e) oligotonikus, változó dallamú állandó énekek;
- f) melizmatikus énekek (változó részek);
- g) strofikus énekek (főleg a zsolozsmában).

Az örmény egyházzene jelenlegi helyzete

Az örmény papok hatéves zenei képzésben vesznek részt, amelyben egyfelől intonációt (hangképzést) tanulnak, másfelől a mise és a zsolozsma állandó és főbb változó részeit tanulják meg fejből, legyen az szillabikus vagy „hipermelizmatikus”. A dallamokat egy-egy nagyobb tekintélynek örvendő püspök továbbdíszítheti, de manapság inkább a dallamok egyszerűsödése az uralkodó tendencia. Sok éneknek van díszes (melizmatikusabb) és könnyed (szillabikus, a dallam vezérhangjainak kiemelésével szerkesztő) változata. Az örmény egyház központjában, Ecsmiadzinban, a világ különböző tájairól oda érkező és ott tanuló papok miatt lehetetlenség egységesen énekelni. Ezért II. Garegin katolikosz megbízta az ecsmiadzini szeminárium énektanárát, hogy dolgozzon ki egy egységes repertoárt. Az első kötetek megjelenése 2005-re várható.

A Szent Áldozat

Öltözködés (*a sekrestyében végzi a pap, a diakónus segédletével*)

- a) 131. zoltár,
- b) Litánia, 12 Uram, irgalmazz,
- c) Állandó könyörgés,
- d) Változó könyörgés,
- e) Kézmosás, közben 25. zoltár,
- f) Liturgikus ruhadarabok felvétele: az egyes ruhadarabok felöltésének könyörgései.

Előkészület

- a) Bevonulás: öltözködési himnusz, templomi himnusz, kísérelőnek,
- b) Lépcsőima: bevezetés, bűnbánati szertartás, 99. zoltár, 42. zoltár, oltárhoz vonulás,
- c) Könyörgés a Szentlélekhez (főpapi liturgián),
- d) Áldozati adományok előkészítése: közben a kórus a melódia nevű változó részt énekli,
- e) Tömjénezés.

Déli officium = igeliturgia

- a) Kezdő szertartás: kezdő áldás, introitus stb.,
- b) Könyörgések: közben déli elővers és déli himnusz,
- c) Kis bemenet: könyörgés, triszhágion, könyörgés,
- d) Nagy litánia: közben a pap kitárt karú könyörgése,
- e) Olvasmányoskönyv: zoltárok, olvasmányok,
- f) Alleluja, Evangélium,

- g) Hitvallás, anatematizmus, Világosító Szt. Gergely hitvallása,
- h) Békekérés: kéro litania, könyörgés, záro áldások.

Tulajdonképpen i áldozat = áldozati liturgia

- a) Nagy bemenet: hittanulók elbocsátása, az áldozati adományok felvitele az oltárra körmenettel, állandó és változó énekekkel (hagiódia, kerubikon stb.),
- b) Kézmosás és kézmosási litania,
- c) Alexandriai Szt. Atanáz Anafórájának kezdete,
- d) Békecsók: békeszertartás, strofikus himnusz,
- e) Prefáció, „Az ajtókat”, Szent vagy,
- f) Kánon: oratio post Sanctus, institúció; megemlékezés, felajánlás, a Szentlélek lehívása, közben a nép énekelt akklamációi,
- g) Megemlékezések, megemlékezési litania (az anafora vége),
- h) Miatyánk előtti litania, szentbeszéd,
- i) Miatyánk, Főhajtási ima,
- j) Úrfelmutatás: „Szentség a szenteknek” - „Egy a szent”, további imák, szentségi áldás,
- k) Áldozásra buzdítás: Verses litania, áldozási ének,
- l) Kenyértörés: áldozás előtti könyörgések,
- m) Szentáldozás: a pap áldozása, rövid hitvallás, a hívek áldozása, áldozási himnusz,
- o) Akklamáció, szentségi áldás.

Elbocsátás

- a) Hálaadó könyörgések: közben a kórus állandó és változó énekeket énekel,
- b) Könyörgés a templom közepén: a végén: „Áldott legyen az Úr neve mostantól mindörökké.”,
- c) Utolsó Evangélium,
- d) Áldás és elbocsátás: litania, könyörgés, ének, áldás.

Hálaadás (a sekrestyében végzi a pap)

- a) Különböző könyörgések,
- b) 33. zsoltár

(Megjelent a Keresztény Szó 2005. februári számában)

A szerző végzős egyetemi hallgató Budapesten. Latin és francia nyelvet, indológiát, elméleti nyelvészetet, filozófiát, középkori latin filológiát, koreanisztikát, buddhológiát tanult. 1997 és 1999 között Schütz Ödön, a nagyhírű armenológus tanítványa volt. Schütz halála után hagyatékát gondozta és katalogizálta. 1999 óta kutatja az örmény liturgiát és egyházzenét. Az örmény mise többféle kiadásán dolgozik. Az itt közölt írás a kolozsvári Liturgikus Szabad Egyetem keretében 2004. december 2-án elhangzott előadásának publikálásra szánt változata.

* * *

Nagyszerű Fővárosi Örmény Klub: 2005. április 21.

A 90 évvel ezelőtt történt örmény népirtásra emlékeztek 2005. április 21-én Budapesten, a Fővárosi Örmény Klub szokásos csütörtöki találkozóján.

- Kilencven évvel ezelőtt 800 örmény értelmiségit fejeztek le Törökországban, de az örmények üldözése már a XIX. században megkezdődött pogromok formájában - mondta emlékező beszédében *dr. Issekutz Sarolta*, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületének elnöke. Beszédében rámutatott: a mintegy két és félmillió örmény kiirtásáról hosszú időn keresztül senki sem beszélhetett. Majd több évtized elteltével Örményországban 1990-ben elítélték e rémtettet, ám 1995-ben oktatását törölték az iskolai tantervből. Az elnökasszony rámutatott: az „elitkolt Örmény Genocídium kerüljön végre nyilvánosságra! Tudja meg a közvélemény, mi is történt ezzel a kicsi, de erős néppel kilencven évvel ezelőtt!”

Felidézte *Talaat* bej gondolatait, aki 1915-ben táviratban ezt írta az aleppói török kormányzónak: „Korábban már közöltük, hogy a kormány elhatározta a törökországi örmény lakosság teljes megsemmisítését.”

sét. Azok, akik szembeszegülnek ezzel a rendelkezéssel, nem maradhatnak hivatalukban a birodalomban. Az örmények létét meg kell szüntetni, tekintet nélkül az asszonyokra, gyermekekre, egyéni tragédiákra, félretéve lelkiismereti megfontolásokat."

Jelenleg két és félmillió örmény él Örményországban, továbbá hatmillió diaszpórában. Az örmény klub tagjai egyperces néma felállással adóztak a vértanú áldozatok emléke előtt. Majd meghallgatták Zsigmond Benedek érdekfeszítő előadását az Örmény liturgia és egyházi zene kapcsolatáról. (Előadásának rövidített változatát következő számunkban közöljük.)

(Frigyesy)

* * *

Dr. Sasvári László

A magyarörmények egy évszázada

3. befejező rész

A vészterhes időkben **P. Pungutz** és **P. Kádár** sok üldözötten segítettek. Az előbbit az akkori nehézségek egészségileg megviselték, 1946-ban elhunyt. Utóda P. Kádár Dániel lett²⁹. 1947-ben Mindszenty József hercegprímás újjászervezte az örmény katolikus lelkészséget³⁰, mely 1949-ben Bp. IV. /ma V./ Semmelweis u. 9. sz. alá költözött³¹. A második emeleti többszobás lakás egyik udvari szobájából alakították ki a kápolnát. Hosszú időn át ez volt a magyarországi örmények egyetlen intézménye. A Magyarországi Örmények Egyesülete osztozott a hazai egyesületek sorsában: megszűnt.

1956. október-november hónapjában a Bp. VIII. kerületében levő Corvin mozi melletti kis köz - Corvin-köz - felkelőinek a parancsnoka Pongráz Gergely. (Kilencen voltak testvérek. Édesapja, Pongráz Simon - Budapestre költözésük előtt Szamosújvár polgármestere volt. Ideköltözésük után édesanyja a budapesti örmény katolikus közösség kántora lett.³²)

Az örmény közösség nehéz éveket élt át. 1961-64-ben P. Kádár Dániel sem állhatott a közösség élén. Petul Márton lelkész helyettesítette. Már idős volt, 1968. június 27-én hunyt el 81 éves korában, 57 évi papi szolgálat után.³³ (Budapestre kerülése idején nem tudott örmény szertartású papként működni. Engedélyt kapott, hogy latin szertartás szerint végezhesen istentiszteleteket. A két világháború között volt kórházlelkész meg hittan tanár.)

P. Kádár Dániel, mint címzetes apát, lila öv viselésére kapott engedélyt.³⁴ Nagyrészt a munkássága folytán 1973-ban megkezdődhetett a XI. Orlay u. 6. sz. alatt az örmény templom építése Azbej Sándor, Ybl-díjas építész tervei szerint. A területe 180 m². Védőszentjei: Fogolykiváltó Boldogasszony (szeptember 24.) és Világosító Szent Gergely (Pütkösd utáni 4. szombat).³⁵

1974 májusában az örmény lelkészség az Orlay u. 6. sz. alatti épületbe költözött. Az emeleten lelkész-lakás, iroda, fogadóterem, egyházi és történeti gyűjtemény - múzeum - kapott helyet, a földszint a templomhoz kapcsolódik.³⁶ Az építés 1978-ra befejeződött.

1979-ben hunyt el dr. Issekutz Béla (szül.: 1886.) orvos, egyetemi tanár, gyógyszerkutató, akadémikus, Kossuth-díjas.

1985-ben az örmény katolikus egyházközséghez tartozó családok száma: 380. (Ebből ugyan a pontos hívőszámot nem tudjuk meg, mert lehet olyan család, ahol csak egy fő örmény katolikus. Egyesek 1000 főről beszélnek, de a tapasztalatok - kiemelkedőbb vallási szertartásokon való részvétel alapján - 200-300 főről beszélhetünk, ám más a „papírforma”, s más az aktív cselekvő hit, meg az aszerint való élet!)

1988-ban elhunyt P. Kádár Dániel. Hamvait az Orlay utcai templom oldal-kápolnájában helyezték el. (Ide kerültek P. Pungutz exhumált hamvai is.)

Az istentiszteleteket ezentúl Bécsből érkező lelkészek, és P. Leszkovszky György Pál dominikánus szerzetes végezték. (Leszkovszky atya engedélyt kapott örmény szertartás szerinti végzésre.)

Az 1993. évi LXXVII. törvény (a kisebbségekről) az örményeket hivatalosan elfogadott kisebbségnek ismerte el³⁸, s új lehetőség nyílt az identitás- és a hagyományörzés terén. E feladatok a kisebbségi önkormányzatokra és a megalakult kulturális egyesületekre hárultak. A legjelentősebb egyesület 1997 elején alakult: Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület néven. Megindította a „füzeteket”, klub fenntartásával, könyvkiadással, rendezvények és utazások szervezésével is foglalkozik az önkormányzatokkal karöltve.

Az önkormányzatokban a magyarörmények tevékenysége érintkezik az örmény anyanyelvűek működésével, de ez külön kérdés, s ennek vizsgálata hosszabb elemzést igényel, mely nem tartozik szorosan írásunk témájához!

Szerkesztőségi megjegyzés:

A Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézetének szándékában állott megírni a magyarországi kisebbségek XX. századi kronológiáját. 2000 őszén erre felkérés érkezett és a magyarországi örmények vonatkozásában a kronológia elkészült s leadásra is került. Eddig azonban nem jelent meg.

A kronológiával kapcsolatos anyaggyűjtés magyarörményekre vonatkozó adatainak egy része jelen írásban feldolgozásra került!

29. Az esztergomi... 264.

30. Uo.

31. Uo.

32. Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, 2000. nov., 12-15.

33. Az esztergomi... 405.

34. I. m. 356.

35. I. m. 265-6.

36. I. m. 265.

37. Balogh Margit-Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. Adattár. II. Bp. 1996. 206.

38. A hazai kis lélekszámú /un. mikro-/ kisebbségek helyzetét, így az örményekét is elemzi Kozma István: A magyarországi mikro-kisebbségekről az előzmények és a 2001. évi népszámlálás tükrében. /Bp./ H. é. n. Kézirat.

* * *

Wass Albert: Elvész a nyom

Meg kell mutassam az embereknek, hogy nem a vagyon teszi az urat, hanem az erkölcs. És hogy nem a rendszerek a fontosak az emberiség életében, hanem a hűség, a tisztesség és a jóakarát.

* * *

Bálintné Kovács Júlia

Emlékezés régi csikiakról

3. rész

Lázár Kajetán Kozmásan lakott és ott gazdasága volt. Jómódú és minden téren érvényesülő kereskedő volt. Kortársai máig is emlegetik azt a sok száz öl bükkfát, mely kozmási belsőségén össze volt rakva. Halála után fia, János, négylovas hintón kezdett járni, s hamar vége lett a gazdag örökségnek, melyet az apa szorgos és kitarató munka árán szerzett össze.

Lázár Menyhért ügyvéd. A vármegyei Magánjavak igazgatója. A helyi örményszékely társadalom imponáló alakja. Hosszú időn át országgyűlési képviselő. A vármegye gyergyói részének vezető embere. Minden politikai és társadalmi mozgalom egyik fő szereplője és vezetője. Elég felvilágosodott ember arra, hogy örmény születése dacára a székelység aspirációival magát azonosítsa, s mint a magánjavak igazgatója is, annak érdekében önzetlen fáradsággal működjék.

Ifjúkorában Gyergyószentmiklóson műkedvelő társulatot szervezett, s annak színelőadásaival élénk társadalmi életet teremtett, és mint azon előadások főszereplője, közelismerést vívott ki. A Kaszinó elnöke, az Önkéntes Tűzoltó Egylet főparancsnoka, s Gyergyószentmiklós minden társadalmi alakulatának vezetője volt. Lehetetlen volna olyan társadalmi - vagy közjótékonyágú intézményt kitalálni, melynek életében ne ő lett volna az irányítója. Önfeláldozó és önzetlen tevékenysége az egész vármegyében elismerést biztosított számára. Választások alkalmával mindig alispánjelölt volt, s hogy nem lett azzá, az csak rajta múlt.

Az Országgyűlésen a szabadelvű Deák-párt híve volt, s Székelyföld ügyeiben többször felszólalt. Erős ellenzéki jelöltekkel szemben pártja mindig őt állította a kerület jelöltjéül, míg utoljára kisebbségben maradt. A vármegyei gyűléseken Gyergyószentmiklós érdekeinek fanatikus védője és támogatója volt. Főlényes fellépésével nemegyszer elkeseredett viták központjába került. A vármegyei központtal mindig egy követ fűjt, ami erősítette törekvései sikerét.

Mánya Dávid jómódú birtokos és kereskedő Taplocán. Szappant és faggyúgyertyát gyártott. Vig cim-bora volt, s naponta Szeredában lehetett látni. Szenvedélyes kincskereső és bányafelfedező, habár e szenvedélye semmit sem hozott a konyhára. A hargitai Büdöst (fürdő és mofetták) ő kezdte művelni, s azon

bányatárnákat, melyek ott máig is láthatók, ő kezdte ásatni. Állítólag aranyat keresett ott. Nyári időben sokat tartózkodott a Büdös környékén, hol magának lakást is építtetett. Barátaikat gazdag lakomákkal látta vendégül.

Nuridzsán Gergely mészáros. Hatalmas termetével és bikahangjával imponált. A régi Deák-pártnak volt kitarító kortese és zászlótartója. Ezen alul lefitymált minden beavatkozást. Az ellenzékéről tudomást sem vett. Mikor a zászlóval kezében a menet élén Eljen-t intonált, megrezegték az ablakok. A csíkszentkirályi rezesbandával egész napon át fúvatta a krakoviankát a választási téren. A banda már-már kifulladt, de egy percet sem engedett nekik. A nótából a banda csak egynéhány taktust tudván, akkori publicisták kiszámították, hogy a nótát reggel 8-tól estig egyszuszra éppen 12.000-szer futták el az ő ellenőrzése alatt. A választási elnök közel volt az ájuláshoz, s a szomszédok mind eltávoztak hazulról. Az egyenként szavazni menő választókat illő távolból úgy ellenőrizte, hogy az ellenzék alig néhány választója mert a választási helyiség ajtaja felé közelíteni, mert Nuridzsán bácsi minden választó szándékát ismerte. A Deák-párttól elhódítani nem lehetett.

A magánéletben jámbor, becsületes ember volt, de annál kurucabb a politikában.

(Következő számunkban folytatjuk)

* * *

Boloz Antoniewicz János

Az örmények - Galícia

4. rész

A Kuty-ban lakó örmények majdnem kivétel nélkül kereskedők és iparosok is egyúttal. Afféle középhelet igyekeznek elfoglalni a házi- és a nagyipar között, s a saját gyártmányaiknak összevásárlói, elárusítói és külföldre szállítói is egyszerre. Korunknak mindent különleges ágakra tagoló áramlata ez irányzatnak egyáltalában nem kedvez, és így nem csoda, hogy Kutyban kivált 1887 óta, a romániai határzár miatt a baromkereskedést teljesen abba kellett hagyniok, mind jobban pang az üzlet. Söhajtvá emlegetik szegények a negyvenes és ötvenes éveket, vagy amint ők mondják, - a faggyúgyertya régi jó idejét.

Akkoriban a Kuty-beliek kecskéiket és juhaikat a keleti Kárpátok bérelt legelőin tartották nyáron át, a tulajdonképeni kuty-i „évad” pedig ősszel kezdődött. A nagy számmal leölt állatok egy része füstölthús alakjában, mint, kozina” (adsumis) került forgalomba, amelynek finom falatai azonban csak jó gyomrok és ép fogak számára valók voltak, a nagyobb részt ellenben faggyú-gyártásra használták föl. Miután az állatok fejét és lábait levágták és a zsigereiket kiszedték, tucatszámra óriási katlanokba dobálták és ott forró vízben kifőzték, a főlészálló faggyúdarabokat aztán lefőlözvén, meghatározott súlyú darabokba, úgynevezett „kövek”-be gyúrták. Erre következett a „magyarországi expedíció” nagy napja, mely elé örege-íjfa örömmel vegyes aggodalommal nézett. A faggyú-darabokat apró hucul lovacskákra málházták. Az örmények ugyan szenvedélyes lovasok, de csak amennyire az üzletük kívánja, amit igen jól jellemez e közmondás: „*Lóháton az örmény Istenről is megfeledkezik, de mihelyt leszállt, rá sem gondol a lovára.*”

Elképzelhetjük, mennyi kéztördelés és milyen keserves könnyhullatások mellett történt a háttas és a teherhordó állatok főlészárszámozása és megterhelése, meg a málhák becsomagolása, micsoda jajveszékélés és siránkozás a búcsúzásnál, - hiszen különben nem volnának keletiek az örmények. Egy kis „*bastang*”, vagyis ajándék, amit ilyenkor az útra kelők a hátrahagyottaknak, még gyermekek is a szülőknek adni szoktak, rendesen enyhítette némileg a búcsúzás fájalmát, annál is inkább, mivel ezt csak a haza viendő jóval nagyobb „*bastang*” foglalójának tekintették.

Végre általános ujjongás, kiabálás, kendők és kalapok lobogtatása közben megindult a karaván a „*mad-sár jergir*” (Magyarország) felé. - Ez különben már csak kiseded mása volt a hajdani nagy karavánoknak, melyek a Fekete-tenger felé indultak a világlátott és hadi dolgokban is jártas karaván-basa vezetése alatt, aki jól ismerte az utat egészen az anyaországig, Etschmiadinig, most már csak az volt lehető, hogy valamely magyarországi, mondjuk, szatmári vagy máramarosszigeti nagykereskedőt „fonjon be” a kuty-i szállító.

Annyi bizonyos, hogy végtelen ügyességgel és óvatossággal tudtak dolgukban eljárni, mindig szem előtt tartván nemzeti közmondásukat, hogy „*nem üt az ember ököllel az ár hegyére*”, vagy „*ha idegen városba mégy, és azt látod, hogy ott fordítva viselik a kalapot, te is úgy tégy.*”

Kuty-ba visszatérve, a kiviteli és „utazó kereskedő” változatosság kedvéért megint iparossá, még pedig többnyire tabakossá (tabakár) lett. Az örmény közmondás ugyan szörnyen sajnálja, hogy „egy birkáról

csak egy bőrt lehet lenyúzni", de azért az évenként bevásárlott mintegy 30.000 birka még mindig elég bőrt adott, hogy 24 tabakos és szattyángyárat munkával lásson el. Hosszú téli estéken aztán a haza vitt magyar bor mellett olvasgatták a szerzett százásokat, hozzájuk álmodván - a milliókat. Most már ezt a kisipart is elnyelte a gyárszerű nagyipar, és a 24 tímár-műhelyből ma már csak egy van meg, és az is zsidó kézben.

(Megjelent: *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben. Galiczia, Budapest, 1898.*
/Szerk. megjegyzés: eredeti írásmóddal/

* * *

A Fővárosi Örmény Klub 2005. május 19-i műsora

Program

I. rész:

a Budavári Örmény Önkormányzat két képzőművészeti kiadványa

Benedek Katalin: Művészek és alkotások I. kötet;

Dávid Attila Emlékalbum

Bemutatja: Troján Tünde színháztörténész-rádióriporter

Közreműködik: Dávid Áron

II. rész:

Híres ember = nagy ember?

Zenés csevegés színházi emberekről

Bende Miklós színházi rendező előadása

Közreműködik: Bacsó Zoltán

Helyszín: Magyarok Háza,

Budapest, V. Semmelweis u. 1-3.

A klubdelutánt a Budavári Örmény Önkormányzat rendezi

* * *

Keresztes Gyula

A marosvásárhelyi örményekről

Rövid történeti áttekintéssel kezdem ismertetőmet.

Az örmények Armeniából szétszóródás révén a XIV. században Krímián át Lengyelországban (1330), onnan Moldovában telepedtek le. Tovább üldöztetve 1669-ben az erdélyi havasokba kerültek, és I. Apafi Mihály fejedelem (1632-1690) engedélyével 1672-ben Gyergyószentmiklóson, Ditróban, Csíkszépvízen, Felfaluban, Bátoson telepedtek le. A XVI. és XVII. századi harci események és járványok pusztítása során Erdély népességének száma csökkent, s az örmények itteni letelepedése minden szempontból előnyös volt, egységbe tömörülve Erdélyben városokat is alapítottak (Szamosújvár, Erzsébetváros).

További szétszóródásuk folyamán Marosvásárhelyen is sok örmény család lelte meg békés lakhelyét. Az itt letelepedett örmények létszáma nem ismeretes, arra a helyi plébánia adhatna feleletet nyilvántartása alapján, mint egyháztagokról. A közeli örmény-lakta helyekről ide érkezők száma nagy volt, s a leszármazottaké is figyelemre méltó. Több, mint száz marosvásárhelyi népes örmény családot sikerült név szerint összeírni. A sokat szenvedett s hontalanná vált nép új hazát talált Erdélyben.

Az Erdélyben letelepedett örmények - őseik hitét megőrizve - a római katolikus vallást gyakorolták és gyakorolják, a római katolikus püspökség fennhatósága alá kerültek. 1848-ban az országgyűlés honosította az örményeket, az ország egyenrangú polgáraivá tette. Vallásukat, családnevüket megtartották, sok név magyaros hangzásúvá vált. Vegyes házasságok révén, az évek során a hasonlónak válás folytán elmagyarosodtak, de örmény eredetüket nem tagadták meg. Több generáción át a leszármazottakon öröklődött a jellemző faji vonás: kerek arc, szép fekete szem, dús fekete szemöldök és haj.

Ma már az örmény nyelvet kevesen beszélnek. A több, mint háromszáz év alatt a letelepedett örmények belenőttek a magyar kultúrkörbe. Időszaki lapjuk, az Armenia szerkesztősége Szamosújváron működik. A szövetség célja: felkutatni a szórványban élő kis- és nagylétszámú örményeket és egységbe tömöríteni valamennyiüket. Szoros kapcsolatot tartanak a Magyarországon működő Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesülettel.

Az örmény nép tudományszerető, irodalma, ipar- és alkotóművészete, jó kereskedelmi érzéke ismeretes. Az örmény kereskedő és iparos szorgalma és illemtudása révén gazdaságilag előnyös helyzetbe került, jó anyagi alappal rendelkezett. Takarékos és vendégszerető jellemmel bír, s áldozatkészséggel segíti egyházát. A helyi római katolikus plébánia templomhajójának színesüveg-festmény ablakai közül az egyikben látható Tiridat örmény király, királyi díszben, amint Örményország apostola és első püspöke kereszteli meg. A kép alatti felirat szövege:

PROTEGE GENTEM ARMENAM (Oltalmazd örmény népedet)! Feltételezhető, hogy a helyi örmény családok adományából készült a szép üvegfestmény.

A kereskedelemmel foglalkozó örmények Marosvásárhelyen a város központjában, a piactéren vagy annak közelében telepedtek le, külön lakónegyed (fertályt) nem alkottak, de a város vásáros életében előnyösen vettek részt. A jó anyagi alappal rendelkező családok magas, emeletes kőházakat építettek, a földszinten üzlethelyiséggel. A hosszú, benyúló udvarokon hátranyúló épület raktárként szolgált, az udvar mélyén kocsiszín és lóistálló szükségeltetett, mivel a vásárokból lovas szekérrel mentek a (sátoros) kereskedők. Az emeleten a család részére biztosították a lakást, de legtöbb esetben a bérbe adható lakrész sem maradt el. A térre néző üzletek kirakatait és bejáró ajtóit szekrény szerűen bútorasztalos készítette. A kirakatok-bejáratok üvegezett felületeit nyitható vagy leakasztható fatáblák, tömör ajtók vagy lehúzható, hullámos fémlemez-redőnyök védték a zárva tartás ideje alatt. Az üzletbelső asztalai, szekrényei (polcai) hasonlóképpen finom asztalosmunka-darabok voltak, a kor ízlésének megfelelően.

A XX. század első felében a *Dudutz testvérek* két üzlete a főtéren és a Kossuth Lajos utca sarkán álló László-házban nagyon keresett volt. A város régi lakosai ma is Dudutz-saroknak mondják a térnek azt a részét. A főtéren *Izmael* rőföskereskedőt alacsony termete miatt „Kicsi Izmaelnek” nevezték. *Fogolyán* főtéren női divat-üzletét „előkelő” jelzővel illették. A szépen berendezett üzlet alkalmazottai divatos zsakett öltönyben fogadták a vásárlóközönséget. *Dudutz Antal* bőrkereskedő főtéren üzletét „A fekete kutyához” cégtáblával látta el. A tömör ajtólapra a tulajdonos a címfestőtől cégéreként egy fekete kutya képét kérte. Az alkudozásnál a címfestő a láncsal ábrázolt kutya festéséért több munkadíjat kért. A megrendelő magyarázatot kért a magas árért. A mester válasza így hangzott: „Ha láncsal festem a kutyát, nem szalad el”. A kutya láncsal került a táblára.

A XIX. században ide került *Csiky* család vaskereskedése és ásványvíz-lerakata nagy forgalomnak örvendett. A tornyos Városháza építésével egy időben, az azzal szembeni telken szép kétemeletes családi lakóházat építettek a szecesszió stílusában. A *Gajzágó* kereskedő család neoklasszikus síremléke a római katolikus temető legszebb sírfelépítménye, az 1894-es évszám jelzi állításának idejét. A *Kárnász* kereskedő család egyemeletes lakóháza a Petőfi Sándor téren áll, melyet az államosítás után a város polgármesteri hivatala helyreállíttatott, s ott rendezte be a házasságkötő-termet.

Marosvásárhely város verses leírásában Mátyási József pesti ügyvéd 1791-ben, vásárhelyi látogatása után, a várost jellemző soraiban így írta: „Lakosai Magyarok, Oláhok, Örmények, / S ezen utolsók nem szegény legények”. Az átutazó láthatta az örmény kereskedők anyagi jólétét. Az örmények a lakó- és az üzletházon kívül a Trébelyben gyümölcsös-és szőlőkerteket tartottak fenn. Földműveléssel nem foglalkoztak, a mindennapi anyagi jövedelmet a kereskedelem biztosította.

A következőkben felsorolok egynéhány itt élt (élő) örmény család nevét: *Avéd, Burdács, Csath, Dudutz, Gajzágó, Holbach, Izmael, Kabdebó, Lukácsfy, Merza, Nuridsány, Ollender, Petelei, Süle, Száva, Tolokán, Verzár, Zorzi, Zsidó.*

A Petelei családból *Petelei István* neves író, a Kemény Zsigmond Társaság tagja, a Marosvásárhelyi Füzetek szerkesztő-kiadója volt. Szülőháza a Szentgyörgy tér 16. szám alatti telek belsejében áll. A nevét örökítő fekete márványtábla az 1930-as években épített kétemeletes bérház térre néző homlokzatára került. Felirata: „1852. szeptember 13-án e falak között születelt Petelei István erdélyi író. Meghalt 1910. január 5-én.” Koporsó alakú sírköve a római katolikus temetőben található.

A Marosvásárhelyen élő örmény családok leszármazottai magyar örmény katolikusoknak tartják magukat.

(Megjelent a *Népújság* 2005. március 3-i számában)

* * *

Ki volt Baby néni?

A 97 évesen elhunyt *Baby néni, Balogh Rozália* alakjáról szépen, méltóan emlékezett meg Száva Tibor az Erdélyi Örmény Gyökerek áprilisi számában. Csupán egy lényeges színnel kívánom kiegészíteni mindazt, ami az ő írásában szerepel.

Baby néni volt a széles erdélyi magyarörmény rokonság „számontartó jó szelleme”. Négy évtizedre visszamenőleg nem emlékszem családban olyan keresztelőre, esküvőre, vagy temetésre, ahol ő ne jelent volna meg, számontartva mindenkit, megismerve az újakat és beillesztette a fejében lévő „családfába”, valamint rákérdezett a távolmaradottakra.

Fodor Istvánnal, (nekem Pista bácsi) kötött házassága gyermektelen volt. De Pista bácsinak két unokaöccse teljesen árván maradt a háború után Erdélyben. A legvérmesebb ötvenes évek elején, amikor a legapróbb dolgot is százszorosán nehéz volt elintézni, Baby néni elérte, hogy Fodor Bandit és Pétert (talán 6-8 éves kicsi fiúk voltak akkor) áthozassa. Ebben segítségére volt az adandó kapcsolatrendszer: a Párizsi utcában működő szalon határozottan a legjobb egy-két műhely közé tartozott és a Magyar Dolgozók Pártja korifeusainak feleségei még a lódenkabátos időkben is szerettek öltözködni...

A két fiút tisztességgel felnevelte, ahelyett, hogy valamelyik hírhedt romániai árvaházban lelték volna csúfos végüket.

A szalon jövedelme anyagilag azt jelentette Baby néni számára, hogy ha egy háromszéki templom megsegítéséről volt szó, ha segítségre volt szükség egy ottani rokon sírjának rendbetételéhez, stb. stb., akkor az ő küldeménye mindig megjelent. Egy alkalommal - talán két éve - azzal hívott fel: „Ismét olvasom apád könyvét, a Háromszéket. Gyönyörű!” (A Háromszék nem alkuszik című, 1973-ban megjelent történelmi regényről van szó, amelyet a szerző az elsők között Baby néninek dedikált.) Mert az efféle dolgokat, értékeket is számon tartotta.

Remélem vagyunk jónéhányan, akik az ő emlékét fogjuk számontartani.

dcs

* * *

Nem jó vele ujjat húzni

Mint a legtöbb testrésznév, az ujj szavunk is sok színes és érdekes kifejezéssel gazdagította nyelvünk szóhasználatát.

Szórakoztató erőmutatvány volt az ujjhúzás, amely abból állt, hogy a két versenyző egymással szemben asztalhoz ült, és középső ujjukat horogszerűen összeakasztva, egymást próbálták a helyükről elhúzni. A siker reményében a régiiek ujjat vontak, ujjat húztak, versengésszerűen erőmutogatással erőfitogtatással szórakoztak. A kifejezést később lehetett átvitt értelemben is használni. Az ujjat húz átvitt értelemben 'belelőt, összetűz' jelentésű. Ennek tagadó formája - nem jó vele ujjat húzni - konkrétan és elvontan is a sikertelenséggel egyenértékű.

Nem nehéz az ujj szóval kapcsolatban egyéb kifejezéseket is találni. Itt van mindjárt az az eset, amikor határozottan tagadom, hogy bántottam embertársamat, kijelentem: egy ujjal sem nyúltam hozzá! Előfordul persze, hogy nem is segítem nehézségei közepette, az ujjamat se mozdítom érte, mert úgy vélem, még arra sem érdemes. Kirívó viselkedése miatt az emberek csúfolják, gúnyolják, megszólják: ujjal mutogatnak rá.

Ha valakinek biztos tudását akarjuk hangsúlyozni, megintcsak az ujjunkra hivatkozunk: a kisujjában több van, mint másnak a fejében. Elvesztette valaki minden vagyonát? Elhagyta családja? Akkor: úgy maradt, mint az ujjam. Kitalál valaki valamilyen meg nem történt esetet? El se hisszük, úgy véljük, hogy az ujjából vagy a kisujjából szopta. Ha bizonyítékaim vannak, mondom: nem a kisujjamból szoptam. Ha egy-egy asszony azt teszi urával, amit akar, kénye-kedve szerint bánik vele: az ujjá köré csavarja. Tudom, olyan bő és ízletes lesz az ünnepi lakoma, hogy mindenki mind a tíz ujját megnyalhatja vagy megszophatja utána. S az sem megalázó dolog, ha valaki a számára szokatlan vagy éppen kellemetlen munkát is elvégzi, mert nem esik le az aranygyűrű az ujjáról.

Vannak az ujj szóval kapcsolatos, a fentieknél nehezebben magyarázható kifejezések. A tudását könnyen kimutató embert így szoktuk jellemezni: az egészet kirázza a kisujjából, régebben: kirázza az ujjából. Kétségtelen, hogy eredetileg a szólásban szereplő ujj valami ruhaféle ujját jelenthette. Ha tartottak benne valamit, főleg nagyvásárkor, bekötötték. Erről szól a népdal is: „Be van az én szűröm ujjá kötve... / Az egyikben acél, kova, tapló, / A másikban százforintos bankó.” A szűr tulajdonosa, ha tehetős volt, a bankót - mint mi a biztos tudásunkat - csak úgy kirázta a szűr ujjából. A szólás később, átvitt értelmű használatban azt fejezi ki, hogy bizonyos tudásanyag átadásához nem is kell fej, ész, az illetőnek az egész a kisujjában van, s ha úgy hozza az alkalom: kirázza a kisujjából.

Murádin László

Erdélyjárás felsőfokon - Barangolás őseink földjén (*Gyergyó, Csík, Háromszék, Kászon, Felszeg, Nádas-mente*)

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület programja 2005.

ÚTVONAL: Budapest - Ártánd - Kalotánadas - Sztána - Kőrösfő - Kalotaszent-király - Kolozsvár - Marosvásárhely - Kelementelke - Szováta - Bucsin-tető - Gyergyóújfalu - Marosfő - Szellő-tető - Gyimesbükk - Hidegség - Gyimesfelsőlok - Gyergyószentmiklós - Pongrác-tető - Gyilkos-tó - Csíkszereda - Nyerges-tető - Kászonok - Kézdiszentlélek - Perkő - Bálványosvár - Szent Anna-tó - Tusnád - Libán - Homoródkarácsonyfalva - Szászfehéregyháza - Kalotaszentkirály - Dámos - Aranyos-völgye - Bélavár - Sebesvár - Nagyvárad - Ártánd - Budapest

Időtartam: 8 nap (2005. augusztus 24-31.)

Autóbuszos útvonalhossz: kb.: 2300 km

Utashiztosítás: Credit Suisse Rt.

Ellátás: félpanziós (reggeli és estebéd)

Szükséges felszerelés: nyári túraruházat, sportcipő, fürdőruha, fürdősapka

Vezetés: a csoportot képzett honismereti vezetők kísérik a társasutazás kezdetétől annak végéig.

Főbb események:

- Magyar-örmény találkozó eseménysorozata Gyergyószentmiklóson
- Zarándokút a Szent Anna kápolnához Gyergyószentmiklóson
- Szent István napi búcsú színhelyén leszünk a háromszéki Perkő-tetőn
- Szent Kristófnak, a vándorok védőszentjének kápolnája a Gyilkos-tónál
- Székely erődtemplom Kézdiszentléleken
- Kazettás kalotaszegi templom Dámoson
- A legszebb szász erődtemplom Szászfehéregyházán
- Makovecz Imre szakrális remekműve, a Millenniumi templom Csíkszeredán
- Böjte Csaba újjászülető szeretetotthona Szováta
- Koszorúzás az 1849-es honvéd emlékműnél a Nyerges-tetőn
- Szoborpark Székelyudvarhelyen
- Kós Károly Varjúvára Sztánán
- A csángók iskolája a Sziklára Épített Ház
- Túrázunk:
 - > a Gyimesi-hegységben a Naskalatra
 - > Kőrösfő felett a Rieszeg-tetőn
 - > a Gyalui-havasokban a Bélavárhoz
- Séta a Békás-szorosban és a Gyilkos-tó körül
- Fürdés a Szent Anna tóban
- Gyógyfürdőzés a sósvízű Medve-tóban Szováta és termálvízben Félixen
- Ezeréves határ a Gyimesi-szorosban
- Városnézés Kolozsváron és Nagyváradon
- Kászonimpér és Kászonaltíz nevezetességei
- Rovásírás Homoródkarácsonyfalván
- Nyíró Józsefre emlékezünk szülőfalvában Székelyzsomboron
- Kirakóvásár Korondon és Kőrösfőn
- Fergeteges gyimesi néptáncbemutató Szalamáspatakon, Tímár Viktor mozsikál és Jánoska gardonyozik
- Szíveslátás hólabdával, alivánkával és szilvóriummal Kalotaszentkirályon és Hidegségen
- Küküllő menti borok kóstolója Kelementelkén
- Búcsúvacsora az Agapé étteremben Kolozsváron
- Tábortűz Gyergyóújfaluban
- Orgonahangverseny a Szent Mihály templomban Kolozsváron

- „Három csillag jár az égen” pódiumelőadás a bujdosó írók műveiből Nagyváradon
- Gyergyói székely és kalotaszegi családoknál személyes tapasztalatokon keresztül megismerjük az erdélyi emberek szeretetét és őszinte barátságát

Részletes program:

1. nap **Indulás:** reggel 6 órakor a Batthyány tér felső rakpartról.
Határátkelő: Ártánd.
Látnivalók: Nagyvárad, Félix (fürdés termálvízben-fakultatív program), Nádasdaróc (1 órás könnyű túra Kós Károly Varjúvárához Sztánára), szíveslátás Kalotaszentkirályon.
Szállás és ellátás: az 1., 6. és 7. napon Kalotaszentkirályon, faluturista gazdaságokban (2 ágyas fürdőszobás lakások)
2. nap **Látnivalók:** Marosvásárhely (városnézés), Kelemtelke (Kisküküllő menti borok kóstolója - fakultatív program), Szováta (Csaba testvér újjáépített Szent József szeretetotthona, fürdés a Medvetóban), szíveslátás Gyergyóújfaluban
Szállás és ellátás: az 2., 3., 4. és 5. napon Gyergyóújfaluban, székely családoknál (2 ágyas fürdőszobás lakások)
3. nap **Látnivalók:** Szellő-tető (Gyimesek panorámája), Gyimesbükk (Ezeréves határ a Gyimesi szorosban, Rákóczi vár), Hidegség (szíveslátás és néptáncbemutató Szalamáspatakon a Györgycze portán, 1 órás túra a Naskalatra), Gyimesfelsőlok (Iskolalátogatás a Sziklára Épített Házban)
4. nap **Látnivalók:** Békás-szoros, Gyilkos-tó (Szent Kristóf kápolna, séta a tó körül), Gyergyószentmiklós (3 órás zárandokút a Szent Anna kápolnához), magyar-örmény találkozó
5. nap **Látnivalók:** Csíkszereda, Nyerges-tető (1849-es honvéd emlékmű - koszorúzás), Kászonaltíz és Kászonimpér nevezetes helyei, Perkő (kápolna, búcsújáróhely), Kézdiszentlélek (erődtemplom), Szent Anna tó (fürdés), este tábortűz
6. nap **Látnivalók:** Homoródkarácsonyfalva (rovásírás az unitárius templomban), Oklánd, Székelyszombor (Nyíró József szülőfalva), Szászfehéregyháza (szász erődtemplom)
7. nap **Látnivalók:** Dámos (kalotaszegi kazettás templom), Aranyos völgye, Bélavár (2 órás könnyű túra és piknik), Kolozsvár (Szervátius múzeum, orgonahangverseny a Szent Mihály templomban - fakultatív program). Búcsúvacsora Kolozsváron az Agapé étteremben
8. nap **Látnivalók:** Sebesvár, Nagyvárad (séta a városban, várlátogatás, a Kiss Stúdió 1 órás előadása a bujdosó írókról)

Határátkelő: Ártánd

Érkezés: Budapestre 21 óra körül

Részvételi díj: 53 500 Ft/fő (Ifjúsági kedvezmény 18 év alatt 8 000 Ft)

Az összeg tartalmazza a vezetést, a biztosítást, a félpanziót, a szállást és a belépőjegyek árát, kivéve a fakultatív programokat és a **busz költséget** (amibe beletartozik a terepjáró busz teljesítménye is) = **20000 Ft, ami a foglalót** is képezi. A buszköltséget, mint foglalót a klubban, vagy előre egyeztetett időpontban az egyesület székhelyén lehet befizetni.

A bejárt emlékhelyek hangulatát tájba illő zenével, felolvasásokkal, Petőfi Sándor, Arany János, Ady Endre, Reményik Sándor, Áprily Lajos, Kányádi Sándor, Lakatos Demeter, Babits Mihály és Dsida Jenő verseivel, valamint a népköltészet remekeivel idézzük fel.

* * *

1% 1% 1% 1% 1% 1% 1%

Közeledik az adóbevallás ideje... A törvény szerint személyi jövedelemadónk (kétszer) egy százalékát erre jogosult, bejegyzett egyházaknak, közintézményeknek, civil szervezeteknek, egyesületeknek ajánlhatjuk.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület jogosult arra, hogy személyijövedelem-adónk 1 %-át az EÖGYKE-nek ajánlhassuk.

Kilencedik éve működő Egyesületünknek így lehetősége nyílik, hogy működésünk anyagi nehézségeit részben megoldjuk. Meggyőződésünk, hogy az EÖGYKE kezdettől fogva nyitott könyvként működik, hiszen minden lépésünkről rendszeresen beszámolunk az Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek hasábjain.

Akik részt vesznek programjainkon meggyőződhetnek arról, hogy a tagdíjat, adományokat, a pályázatok során elért támogatásokat kizárólag kulturális és hitéleti identitásörzésünkre, hagyományaink ápolására, a magyarörmény társasági élet, a közösség megteremtésére, jobbítására fordítjuk. Kérjük, hogy jövedelemadója bevallásakor gondoljon Kulturális Egyesületünkre - ezáltal önmagára is. Hiszen tagságunk azért dolgozik, hogy magyarörmény közösségünk céljait megvalósítsa, örmény gyökereink tárgyi és szellemi kultúráját megőrizze, átadja gyermekeinknek, unokáinknak - az utókoroknak. Tartozunk ezzel tehetséges, tisztességes és jó magyarrá vált őseinknek, tehát önmagunknak is.

Nem kell mást tennie, mint a jövedelemadó bevallásakor az APEH által mellékelte, (vagy Ön által kért) rendelkező nyilatkozatot kitöltenie:

A kedvezményezett **adószáma:**

18085590-1-41

A kedvezményezett **neve:**

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Egyúttal kérjük és javasoljuk, hogy a másik egy százalékkal támogassa a Magyar Katolikus Egyházat, amelynek részegyháza a magyararhoni, történelmi örménység Örmény Szertartású Római Katolikus Egyháza.

Templomunknak, amelyet évtizedeken át Kádár Dániel apátplébános vezetett, nincs önálló technikai száma!

Ezért javasoljuk, hogy másik rendelkezési lapján tüntesse fel kedvezményezettként a **Magyar Katolikus Egyházat**, amelynek technikai száma **0011**

A rendelkező nyilatkozatot tegye külön-külön egy-egy szokásos, szabványméretű borítékba és zárja le. Írja a borítékra a saját nevét, lacímét és adóazonosító jelét, majd a lezárt borítékokat mellékelje az adóbevallásához.

Köszönjük, hogy gondol ránk.

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

1% 1% 1% 1% 1% 1% 1%

* * *

Aprók

Özv. Czetz Lukácsné 20 év óta fennálló harisnyakötődéjében készülnek a mindenki által elismert jóminőségű, tartós és olcsó selyemflór és gyapjú harisnyák. Férfi, női és gyermek számokban, minden divatos színben. Érdeklődésre ár és színmintát küld.

*Özv. Czetz Lukácsné, Gherla - Szamosújvár.
(Szerk. megjegyzés: egy 1930-as évekbeli kalendáriumból)*

* * *

1996. március 21. Megnyílt a **Fővárosi Örmény Klub** a VI. ker. Teréz krt. 21. szám alatti étterem hátsó termében, amelyet *dr. Issekutz Sarolta*, a Fővárosi Örmény Önkormányzat elnöke, a klub megálmodója nyitott meg. Az áprilisi klubdélutánon *Vákár Tibor* építészmérnök, festőművész volt a vendégünk. Sokan elmentek azóta közülünk. Emlékezzünk rájuk!

* * *

„Amit az ember mond, az úgy is kell legyen.”

Wass Albert

* * *

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület folytatja a pénzadományok gyűjtését az erdélyi magyarörmény közösségek részére.

Pénzbeli adományokat az egyesület bankszámlájára is be lehet fizetni.

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. Telefon: 201-1011, fax/tel.: 201-2401

Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK - füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványa

A kiadványt támogatja a Fővárosi Örmény Önkormányzat és

a Fővárosi Közgyűlés Hunamitas Givitatis Alapítvány

(Budapest, 1054 Akadémia u. 1. IV. emelet 426, telefon: 332-1791)

e-mail: fovarosiormeny@startadsl.hu; fovarosiormenyonkorm@startadsl.hu

Nyilvántartási szám: 2.2.4/78/2002.

Felelős kiadó: dr. Issekutz Sarolta

Munkatársak: Dr. Sasvári László, Dr. Issekutz Sarolta, Bálintné Kovács Júlia, Dobó Attila

Szerkeszti: Artishus Bt.

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel.: (1) 201-1011, Fax: (1) 201-2401

Nyomdai munkák: Timp® Kft.